

УДК 347.9

ОБОВ'ЯЗОК БОРЖНИКА ЩОДО ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ

*Щербак Світлана Володимирівна,
канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
та судочинства ННІ права,
Сумський державний університет*

У статті проведено аналіз трансгресії поняття «боржника» у законодавстві, що регулює процес виконання рішень, за період часу з 21.04.1999 року і по даний час. Визначено, що зміни у законодавчому терміні «боржник» слід безпосередньо пов'язувати з формуванням та удосконаленням виконавчого процесу в цілому, причому вагомим критерієм виступає цивілістична складова процесу виконання, значення якої для процесу виконання зі спливом часу звужується. Простежено нові тенденції у визначенні законодавчого поняття «боржника» на сучасному етапі, в якому враховано коло виконавчих документів, виданих не судом, а іншими державними органами, що підлягають виконанню державними (приватними) виконавцями та їх співвідношення порівняно з виконавчими документами судів, чим забезпечено процесуальні гарантії суб'єктів виконавчого процесу, перш за все його сторін (стягувача та боржника). Також у визначенні боржника втілено ключовий обов'язок боржника – обов'язок щодо виконання рішення, що полягає у обов'язку щодо виконання боржником вимог виконавчого документа, імманентного спрямованості виконання всупереч волі самого боржника та зроблено висновок про те, що забезпечення здійснення обов'язку боржника щодо виконання рішення у виконавчому процесі слід пов'язувати із застосуванням процесуальних заходів, спрямованих на виконання боржником свого обов'язку, що надасть можливість відійти від характеристики обов'язку боржника щодо виконання рішення як відносного.

Визначено правову природу обов'язку боржника щодо виконання рішення, здійснено аналіз принципу обов'язковості виконання рішень та виявлено колізії у чинному законодавстві щодо його врегулювання у нормах різних нормативно-правових актів, окреслено перспективи подальшого вдосконалення чинного законодавства в сфері виконання судових актів та рішень інших органів, запропоновано узгодити існуючі нормативно-правові акти щодо принципу обов'язковості виконання рішень, що дозволить охоплювати обов'язковість виконання всіх виконавчих документів, які підлягають виконанню органами та особами, які здійснюють виконання рішень судів та інших органів, а не лише судових рішень. Зроблено висновок про те, що з'ясування основних тенденцій правового регулювання виконання судових актів та рішень інших органів та усвідомлення їх суспільством сприятиме єдності правозастосування в сфері виконання рішень та дозволить скоректувати процесуальні заходи щодо боржника для їх більш оптимального використання та трансформувати пріоритет інтересів стягувача порівняно з інтересами боржника.

Ключові слова : виконавчий процес, боржник, обов'язок боржника щодо виконання рішення, принцип обов'язковості виконання рішень.

Shcherbak Sv. V. The Debtor's Obligation for the Execution of the Decision. The article analyzes of transgression the term «debtor» in the legislation that regulates the process of enforcement, over the period from 21.04.1999 and till now. It was determined that changes in the legislative term «debtor» should be directly linked with the formation and improvement of the executive process in general and significant criterion is the civil law component the executive process whose value

executive process the expiry decreases. Tracked new trends in the definition of the legal term «debtor» at the today, where considered executive documents issued by the court and other state bodies shall be public (private) performers and their ratio compared to the Executive documents of the courts, than to provide procedural guarantees of the subjects of the Executive process, first of all its parties (creditor and debtor). Also, the debtor is implemented the key obligations of the debtor – the obligation executing of the decision, namely the responsibilities for execution by the debtor of requirements of the executive document, immanent orientation of the execution against the will of the debtor and concluded that ensuring the implementation of the obligations of the debtor on execution of the decision in the enforcement process should be linked with the application of the procedural measures, which are aimed at the execution by the debtor of its debt, which will give an opportunity to move away from the characteristics of the obligations of the debtor on execution of the decision as a relative.

The legal nature of duty debtor to enforcement, analyzes the principle of compulsory enforcement and impacts identified in the current legislation regarding its settlement different rules in regulationi, outlines the prospects for further improvement of the legislation in the area of enforcement of judicial acts and decisions of other bodies. It is proposed to coordinate the existing of the legal acts concerning the principle of compulsory execution of decisions which will govern the enforceability of all executive documents of which shall be executed by the bodies and persons engaged in the execution of the court decisions and other bodies, not just court decisions. It is concluded that the clarification of the main trends of legal regulation of execution of the judicial acts and decisions of other bodies and awareness of their society will contribute to the unity of law enforcement in the sphere of execution of decisions and allow you to correct procedural action against the debtor for their better use and transform the priority interests of the claimant in comparison with the interests of the debtor.

Keywords : executive process, the debtor, the debtor's obligation for the execution of the decision, the principle of compulsory execution of decisions

Постановка проблеми. Правове регулювання процесу виконання судових актів та рішень інших органів характеризується посиленою увагою до особи боржника, що опинився під пильною увагою законодавця з огляду на необхідність покращення юридичних механізмів впливу на боржника, що відповідає потребам сьогодення. При цьому важливо усвідомлювати, що проблема захисту прав боржника у виконавчому процесі не зменшується, а навпаки, набуває нового змісту, а вектор активності органів та осіб, які здійснюють виконання, має бути зміщений в сторону комплексного підходу щодо застосування процесуальних заходів до боржника.

Аналіз останніх досліджень. Проблемні питання обов'язку боржника щодо виконання рішення піднімалися лише в працях А. Юдіна, боржник як суб'єкт виконавчого процесу висвітлювався в роботах Д. Валєєва, М. Вінциславської, Ю. Геппа, В. Гурєєва, О. Ісаєнкової, І. Морозової, В. Худенка, питання щодо відповідальності у виконавчому процесі були предметом дослідження М. Гальперіна, Д. Марданова, О. Мансурова.

Виклад основного матеріалу. Еволюційні зміни, які відбулися у чинному законодавстві в результаті проведення судової реформи 2016 року, складовою якої була й реформа процесу

виконання, стосовно боржника як сторони виконавчого процесу, перш за все позначилися у зміні підходів до формулювання законодавчого термінологічного визначення поняття «боржник». При оцінці нововведення слід зауважити, що трансгресія визначення поняття «боржника» в нормах Закону України «Про виконавче провадження» в період часу з моменту прийняття зазначеного Закону, тобто з 21.04.1999 року і по даний час показує, що законодавче визначення терміну «боржник» слід безпосередньо пов'язувати з формуванням та удосконаленням виконавчого процесу в цілому, однак інституціонально в даному контексті слід розглянути вагомість для законодавця цивілістичної складової процесу виконання, що вар'ювалася в різні роки разом із становленням та реформуванням виконавчого процесу..

Йдеться про те, що при прийнятті Закону України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 року редакція ч.2 ст.11 «Сторони виконавчого провадження» викладалася таким чином: боржником є фізична або юридична особа, яка зобов'язана за рішенням вчинити певні дії (передати майно, виконати інші обов'язки, передбачені рішенням) або утриматися від їх вчинення. Тобто законодавець звертався до зазначення на обов'язок «за рішенням вчинити

певні дії (передати майно, виконати інші обов'язки, передбачені рішенням) або утриматися від їх вчинення» не як до закріплення юридичного обов'язку, а як до позначення основної ознаки сторони виконавчого процесу – боржника.

Таким чином було враховано як теоретичний, так і практичний аспект діяльності судових виконавців, тобто перебування у провадженні судових виконавців переважної кількості саме виконавчих листів, виданих на підставі судових рішень, а також критерій зв'язку вимог виконавчого документа та змісту судового рішення з цивільних справ, резолютивна частина якого відповідно до вимог, визначених законодавством, повністю переноситься до виконавчого листа. Значним чинником слід визнати й колізійність чинного на той час законодавства про виконавче провадження, де не зважаючи на вже прийнятий Закон України «Про виконавче провадження», у ЦПК України продовжував свою дію ще з радянських часів розділ «Виконання судових рішень». Формулювання ж у законодавстві обов'язку боржника вчинити будь-які дії, тобто передати майно, або утриматися від їх вчинення, нагадувало положення чинного на той час ЦК УРСР 1963 року в частині захисту цивільних прав.

Аналіз змісту ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження» «Рішення, що підлягають виконанню Державною виконавчою службою» в редакції на 1999 рік, статей .348 ЦПК України «Постанови судів та інших органів, що підлягають виконанню) та 349 ЦПК України «Виконавчі документи» свідчить про те, що постанови судів з 19 пунктів ст. 348 ЦПК передбачені у 8, а з 17 пунктів рішень, що підлягають виконанню ДВС відповідно до ст.3 Закону України «Про виконавче провадження» – у 9 пунктах.

Відповідна редакція статті 11 Закону України «Про виконавче провадження» зберігала свою чинність до викладення Закону України «Про виконавче провадження» в новій редакції від 04.11 2010 року, якою було запропоновано інше визначення поняття боржника, а саме: «Боржником є фізична або юридична особа, визначена виконавчим документом».

З моменту 1999 року і по 2016 рік відбувся значний розвиток чинного законодавства, перелік виконавчих документів отримав законодавче закріплення, до нього були додані нові та виключені такі виконавчі документи, що втратили актуальність або зі спливом часу пересталися відноситись до їх переліку у зв'язку зі змінами у законодавстві. Це призвело до того, що на момент прийняття нового Закону України

«Про виконавче провадження» № 1404-VIII від 02. 06. 2016 року з усього переліку виконавчих документів, що складається з 9 видів виконавчих документів, залишилось лише 3 документа, які видаються судом (до них, відповідно, слід віднести виконавчі листи та накази, зазначені у п. 1 ч. 1 ст. 3 цього Закону; ухвали, постанови судів у цивільних, господарських, адміністративних справах, справах про адміністративні правопорушення, кримінальних провадженнях у випадках, передбачених законом, викладані у п. 2 ч. 1 ст. 3 цього Закону). та рішення Європейського суду з прав людини, передбачені п. 8 ч. 1 ст. 3 цього Закону).

Отже, співвідношення виконавчих документів, що видаються судами та інших виконавчих документів, змістилося у бік збільшення видів виконавчих документів, що видаються іншими органами, що безпосередньо вплинуло на визначення поняття «боржника» у виконавчому процесі.

Наступна зміна визначення поняття боржника, що була викликана об'єктивним потребами уточнення законодавчих понять, що вже не відповідають новітнім вимогам, відбулася Законом України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 року, де у ч.2 ст.15 зазначено, що боржником є визначена виконавчим документом фізична або юридична особа, держава, на яких покладається обов'язок щодо виконання рішення.

Водночас виконавчий процес виникає з моменту відкриття виконавчого провадження виконавцем (державним або приватним), чого може й не статися з різних, в тому числі незалежних від волевиявлення стягувача причин. Так, потенційний стягувач може пропустити строк пред'явлення виконавчого документа до виконання, відмовитися від виконання, втіливши свою відмову у небажання звертатися до органів та осіб, що здійснюють виконання рішень, не мати грошових коштів для сплати авансового внеску або не бачити перспективи у виконанні рішення. За таких випадків особа, визначена виконавчим документом, може ніколи не набути статусу боржника. Відповідно, боржником особа стає не лише тоді, коли вона визначена виконавчим документом, а коли стосовно неї ще й відкрито виконавче провадження.

Особливу увагу у визначення поняття «боржника» привертає закріплення прямої вказівки на обов'язок боржника щодо виконання рішення, що не асоціюється з процесуальними обов'язками боржника, якими він наділяється в силу вимо ст.19 Закону України «Про виконавче провадження», а розглядається як обов'язок щодо

виконання боржником вимог виконавчого документа, імманентний спрямованості виконання всупереч волі самого боржника.

При цьому слід відмітити, що в науці думка щодо головного юридичного обов'язку боржника була висловлена значно раніше. Так, А. В. Юдіним [1] була визначена правова природа обов'язку боржника щодо виконання судового рішення та зазначено, що суттєвим чинником наявності юридичного обов'язку є наявність заходів відповідальності, встановлених за невиконання обов'язку боржником.

У останній із захищених докторських дисертацій з виконавчого провадження В. О. Гурєєвим [2, с. 9] була висловлена думка про те, що невиконання чи неналежне виконання боржником вимог виконавчого документа слід розглядати як правопорушення в сфері виконавчого провадження, що є специфічним різновидом адміністративного правопорушення.

Не зважаючи на спірність запропонованої позиції, заслуговує на увагу думка автора щодо специфіки заходів, що застосовуються у виконавчому провадженні щодо боржника, зокрема заходи впливу на боржника диференційовано на 3 групи:

- заходи, що вривають на майнову сферу особи;
- заходи, що впливають на особисту сферу боржника;
- супутні заходи (заходи організаційного та інформаційного характеру) [3, с. 178].

Уявляється, що забезпечення здійснення обов'язку боржника щодо виконання рішення у виконавчому процесі слід пов'язувати із застосуванням процесуальних заходів, спрямованих на виконання боржником свого обов'язку. Саме таким чином можливо буде відійти від характеристики обов'язку боржника щодо виконання рішення як відносного. Більше того, на сучасному етапі розвитку виконавчого процесу виконання боржником свого обов'язку уособлюється з цілями виконавчого процесу взагалі, досягнення яких можливо розглядати як елемент державної політики в сфері виконання рішень.

Погоджуючись з тим, що обов'язок боржника щодо виконання судового акта є ключовим обов'язком сторони виконавчого процесу, слід зазначити, що дана теза в контексті нового розуміння природи боржника у виконавчому процесі має поширюватися не лише на виконання

судового рішення, але й на всі виконавчі документи, які підлягають виконання органами та особами, які здійснюють примусове виконання рішень судів та рішень інших органів.

Зауважимо, що не обійшлося й без законодавчих колізій при визначенні переліку принципів виконавчого процесу, що не зовсім узгоджується з конституційними принципами та принципами, визначеними в Законі України «Про судову систему і статус суддів» від 02. 06. 2016 року в даному апекті.

Зокрема, у п. 9 ч. 1 ст. 129 Конституції України (в останній редакції від 02. 06. 2016 року) зазначено, що однією з основних засад судочинства є обов'язковість судового рішення без будь-якої конкретизації зазначеного терміну. У ч. 2 статті 11 Закону України «Про судову систему і статус суддів» «Обов'язковість судових рішень» зазначено, що судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів визначається законом. Невиконання судових рішень має наслідком юридичну відповідальність, установлену законом.

Йдеться про те, що в зазначених нормативних актах закріплений принцип обов'язковості виконання судових рішень, а у законодавстві про виконавче провадження закріплений принцип обов'язковості виконання рішень, чим охоплюються не лише судові рішення, але й рішення інших органів, які підлягають виконанню органами та особами, які здійснюють виконання рішень судів та інших органів.

Висновки. Вироблення понятійно-термінологічного апарату виконавчого процесу необхідне з метою з'ясування основних тенденцій правового регулювання виконання судових актів та рішень інших органів, усвідомлення науковцями та суб'єктами виконавчого процесу, перш за все державними та приватними виконавцями, прийнятих нововведень та сприяти єдності правозастосування в сфері виконання рішень. Це дозволить скоректувати процесуальні заходи щодо боржника для їх більш оптимального використання та трансформувати пріоритет інтересів стягувача порівняно з інтересами боржника.

Використана література :

1. Юдин А.В. Правовая природа обязанности должника по исполнению судебного акта // Исполнительное производство: процессуальная природа и цивилистические основы : Сборник

материалов Всероссийской научно-практической конференции г. Казань, Казанский государственный университет, 4 апреля 2008 г.– Статут, 2009.– С.193-197.

2. Гуреев В. А. Административная деятельность Федеральной службы судебных приставов в сфере исполнительного производства.– Автореф. дисс..докт. юрид. наук 12.00.14 – Административное право, административный процесс.– М., 2013.– 38 с.

3. Гуреев В.А. Проблемы идентификации концептуальной модели развития Федеральной службы судебных приставов в Российской федерации: монография.– М.: Статут, 2013.– 408 с.